

УДК 346

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.53>

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ (АРБІТРАЖУ) У ПРАВОВІДНОСИНАХ З ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

Черних О.С.,

аспірант Інститут економіко-правових досліджень

НАН України, адвокат

ORCID: 0000-0002-5904-1734

Черних О.С. Проблеми регулювання механізмів вирішення спорів (арбітражу) у правовідносинах з віртуальними активами.

У статті розглядається вплив інформаційних технологій, зокрема блокчейн-технології, на правосуддя і судочинство в умовах формування цифрової економіки та інформаційного суспільства. Метою дослідження є вивчення можливостей та складнощів застосування арбітражу в спорах щодо віртуальних активів, аналіз проблем, пов'язаних із впровадженням новітніх технологій, та виявлення перспектив їх використання, особливо в контексті зростаючої кількості транскордонних спорів на крипторинках.

У рамках дослідження автор аналізує взаємозв'язки між блокчейном і вирішенням спорів, акцентуючи увагу на ускладненнях, пов'язаних із визначенням юрисдикції у спорах, що містять міжнародний елемент. Вивчаються сучасні тенденції використання блокчейн-технологій в правовій сфері, а також можливі сфери їх застосування в процесуальному праві. Серед ключових аспектів, які розглядаються, виділяється питання підсудності у справах з віртуальними активами та необхідність уніфікації процесуальних норм для ефективного вирішення спорів. Суб'єктний склад правовідносин зазвичай є складним і багатостороннім, де задіяні як надавачі послуг віртуальних активів (VASP), так і інші посередники. Предмети спору часто є правовідносинами складними за своєю природою, що поєднують деякі споріднені інститути цивільного або комерційного (господарського) права, а також інститути з інших галузей права. Наявність великого обсягу технічних питань потребує додаткової спеціальної експертності в таких галузях, як криптографія, інформаційні технології, функціонування Big data тощо.

Стаття також аналізує проблеми, що виникають при застосуванні блокчейн-технологій у судочинстві, зокрема в контексті криптодоказів, смарт-контрактів та альтернативних способів вирішення спорів. У результаті дослідження зроблено висновки про те, що використання арбітражу при вирішенні спорів в криптовідносинах, може суттєво змінити традиційні правила, зменшити навантаження на класичні суди та забезпечити ефективніше вирішення транскордонних спорів. Висвітлюється проблематика застосування арбітражних угод до правовідносин в крипторинку, конфлікти при визначенні юрисдикції спору та шляхи і пропозиції щодо їх подолання.

Дослідження підкреслює, що для ефективного використання технологій у правовій системі важливо знайти компроміс між новими технологічними можливостями та традиційними правовими нормами, що стане запорукою підвищення якості правосуддя.

Ключові слова: вирішення спорів, арбітраж, блокчейн, криптовалюта, альтернативні способи вирішення спорів, токенизація, смарт-контракти, виконання рішень, міжкордонні спори.

Chernykh O.S. Problems of regulation of dispute resolution mechanisms (arbitration) in legal relations with virtual assets.

The article examines the influence of information technologies, in particular blockchain technology, on justice and the judiciary in the conditions of the formation of the digital economy and information society. The purpose of the study is to study the possibilities and difficulties of applying arbitration in disputes regarding virtual assets, analyze the problems associated with the introduction of the latest technologies, and identify the prospects for their use, especially in the context of the growing number of cross-border disputes in crypto markets.

As part of the research, the author analyzes the relationship between blockchain and dispute resolution, focusing on the complications associated with determining jurisdiction in disputes that contain an international element. Modern trends in the use of blockchain technologies in the legal sphere are studied, as well as possible areas of their application in procedural law. Among the key aspects under consideration is the question of jurisdiction in cases involving virtual assets and the need to unify procedural norms for effective dispute resolution. The subject structure of the legal relationship is usually complex and multi-party, involving both virtual asset service providers (VASPs) and other intermediaries. The subjects of the dispute are often legal relations complex in nature, combining some related institutions of civil or commercial (economic) law, as well as institutions from other branches of law. The presence of a large volume of technical issues requires additional special expertise in such areas as cryptography, information technology, the functioning of Big data, etc.

The article also analyzes the problems arising from the application of blockchain technologies in judicial proceedings, in particular in the context of crypto-evidence, smart contracts and alternative methods of dispute resolution. As a result of the study, conclusions were drawn that the use of arbitration in the resolution of disputes in crypto-relationships can significantly change traditional rules, reduce the burden on classical courts and ensure more effective resolution of cross-border disputes. The problem of the application of arbitration agreements to legal relations in the crypto market, conflicts in determining the jurisdiction of the court, and ways and proposals for overcoming them are highlighted.

The study emphasizes that for the effective use of technology in the legal system, it is important to find a compromise between new technological opportunities and traditional legal norms, which will be the key to improving the quality of justice.

Key words: dispute resolution, arbitration, blockchain, cryptocurrency, alternative dispute resolution, tokenization, smart contracts, enforcement, cross-border disputes.

Постановка проблеми: Сучасний розвиток інформаційних технологій, формування інформаційного суспільства та цифрової економіки [1, с. 1] і вимагають змін у всіх сферах життя, зокрема в правосудді та судочинстві. Новітні технології стали важливим інструментом для управління та функціонування правової системи, проте їх впровадження несе і значні виклики. Особливо це стосується зростаючої кількості транскордонних спорів, де присутній міжнародний елемент, що ускладнює визначення юрисдикції. У зв'язку з цим важливо дослідити можливості застосування технології блокчейн у судочинстві.

Метою дослідження є вивчення ролі блокчейн-технологій у судочинстві, а також аналіз проблемних аспектів і перспектив їх впровадження в судових справах, а саме в арбітражі, як в альтернативному методі вирішення спорів. Об'єктом дослідження є взаємозв'язки між блокчейном і судочинством, особливо в контексті транскордонних спорів, тоді як предметом – суспільні відносини, що виникають при використанні цієї технології. Методологія дослідження включає різні наукові підходи, такі як порівняльно-правовий аналіз, герменевтика, історичний метод тощо.

У результаті дослідження було проаналізовано міжнародні та національні тенденції впровадження блокчейну в судочинстві. Окремо розглянуто питання складності визначення юрисдикції у транскордонних спорах. У статті також проаналізовано процесуальні інститути, де можливе ефективне використання цієї технології. За умови безпечного впровадження блокчейн може сприяти зменшенню навантаження на суди, уніфікації судової практики, полегшенню розгляду міжнародних спорів і покращенню доступу до правосуддя, шляхом ширшого використання арбітражу при вирішенні спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо правового регулювання питань використання криптодоказів в альтернативних способах вирішення спорів, зокрема міжнародному арбітражі, при вирішенні «цифрових спорів» Чен Дж.В. [2] використанні блокчейн в міжнародному арбітражі Шиддиг Н.А., Будхіджанто Д., Маулана М. [3] та проблематиці вирішення спорів в смарт-контрактах Бучвальд М. [4]. Українські вчені, які займаються проблематикою взаємодії сучасних процесів судочинства та блокчейн технологій (щодо цивільного судочинства) Давидова І., Нагнибіда В., Адамова О., Журило С., Токарева В. [5], Данилов О. [6], Васько В. [7] досліджують різні аспекти використання сучасних технологій при вирішенні спорів, або як Гончаренко О., Бакалінська О., Беяневич О., Черненко О. [8] питаннями фундаментальних досліджень функціонування арбітражу і сучасних тенденцій правового регулювання альтернативних

способів вирішення спорів. Потреба в окремому широкому дослідженні можливості застосування арбітражу у відносинах на віртуальних ринках є актуальною, виходячи з темпів розвитку крипто-ринків і їх впливу на сучасну економіку.

Метою статі є розробка пропозицій і вивчення іноземного досвіду для адаптації існуючих механізмів вирішення спорів, до застосування у відносинах, що склалися на крипторинку.

Вклад основного матеріалу. Ринок віртуальних активів розвивається завдяки кільком ключовим факторам. По-перше, з'являється можливість спрощеного доступу до фінансових інструментів через зниження вартості процесу токенизації. Це дозволяє розширити коло учасників та зменшити бар'єри входу на ринок.

Другим фактором є збільшення обсягів інвестицій у віртуальні активи. Зростання капіталу сприяє прискоренню розвитку технологій та інфраструктури, що дозволяє створювати більше можливостей для інвесторів і підприємців.

Третій фактор – це полегшення процесу створення нових віртуальних активів на базі вже існуючих технологій. Внаслідок цього збільшується кількість правовідносин щодо передачі прав власності на віртуальні активи, що призводить до зростання кількості спорів у цій сфері.

Вирішення спорів у правовідносинах з віртуальними активами має наступні складності обумовленні природою правовідносин:

1. Технологія блокчейн є технологією розподіленого реєстру, тому відсутня можливість виявлення фізичного знаходження носія, який би відповідав можливості застосування колізійного правила *Lex rei sitae*.

2. Суб'єктний склад правовідносин, зазвичай складний і багатосторонній, де задіяні як надавачі послуг віртуальних активів (VASP) так і інші посередники,

3. Предмети спору, є часто правовідносинами складними за своєю природою, що поєднують як деякі споріднені інститути цивільного чи комерційного (господарського права) так і інститути з інших галузей права.

4. Наявність великого обсягу технічних питань, що потребують додаткової спеціальної експертизи в галузях криптографії, інформаційних технологій, функціонування Big data, тощо.

Таким чином, принциповим і неоднозначним питанням при врегулюванні (вирішенні) спорів в сфері віртуальних активів є питання підсудності.

Міжнародний інститут з уніфікації приватного права (UNIDROIT) в проекті принципів цифрових активів в приватному праві, визначив (Принцип 18) що при вирішенні питання юрисдикції спору застосовувати право країни особи, що має контроль над віртуальним активом, при цьому контроль визначається згідно з Принципом 7.[9]

Таким самим шляхом підсудність справ визначають і Англійські суди (справа *Tulip Trading Ltd* проти *Bitcoin Association for BSV* [2022] EWHC 667 (Ch) [10].

Але питання країни резидентності особи, що контролює віртуальний актив є також не чітко визначеним, тому що подвійна резидентність чи навіть мультирезидентність фізичних осіб є поширеним явищем в сучасному світі і це є додатковим предметом доказування і процесуальним питанням, що є тягарем позивача і не сприяє чіткому і швидкому вирішенню спорів. Ситуація з контролем юридичних осіб і їх резидентності дещо простіше, хоча спеціальні податкові статуси для IT-індустрії, на кшталт Кіпрського режиму IP-Vox [11] який дозволяє бути податковими резидентами Кіпру компаніям зареєстрованим в інших юрисдикціях.

Таким чином стає гостро питання уніфікації процесуальних норм, єдиного підходу, який би влаштовував усіх учасників правовідносин. В цьому випадку застосування Арбітражу, відповідно до Нью-Йоркської Конвенції 1958 року Про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень [12] (далі – Конвенція), є адекватним рішенням.

В той же самий час, застосування положень Конвенції, передбачає наявність необхідної арбітражної угоди. Система розподіленого реєстру «блокчейн» сама по собі є великою угодою, тому за визначенням Беяневич О.А., Бакалінської О.О. та інш. «Угода між сторонами арбітражу є ключовою роллю, яка відіграє процес, який є першоджерелом відносин між сторонами. Усі суб'єкти комерційних відносин мають потенціал до саморегулювання. Ініціатива і незалежність ведення бізнесу є ключем до цього» [8]. В свою чергу, при визначенні необхідної арбітражної угоди ми стикаємося з тим, що правовідносини в сфері віртуальних активів не складаються у формі окремих документів (паперових чи електронних) в звичному для практики розумінні. (див. висновки Юридичної Комісії Англії 25.11.2021 року [13].

Існують певні відмінності в формах договорів з віртуальними активами, тому, що сам «розумний контракт» може бути складений у формі цифрового коду, що не є «арбітражною угодою» в розумінні діючого законодавства України і тут питання саме у самостійному визначені суб'єктами правовідносин підпорядкування спору певним правилам.

Як визначає Sam Brown (Senior Associate), Clifford Chance LLP існуючі криптоплатформи вже користуються визначеними правилами і відомими арбітражними центрами: «У випадку онлайн-угод з користувачами, здається, спостерігається наближення до правил установ США, які були адаптовані спеціально для споживчого арбітражу (наприклад, правила Американської арбітражної асоціації (AAA) і JAMS), тоді як компанії, засновані або які працюють в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, віддають перевагу Сінгапурському міжнародному арбітражному центру (SIAC).

В діяльності Міжнародного арбітражного центру Гонконгу (HKIAC) часто повідомлялося про арбітраж за правилами AAA та JAMS у США, тоді як один із найвідоміших арбітражів, пов'язаних з криптоактивами за останні роки, був ініційований групою користувачів Binance за правилами HKIAC для відшкодування збитків, завданих під час збою в роботі платформа.»[14]

Міжнародний арбітраж, є інструментом розгляду суперечок за згодою, так само як концепція блокчейн передбачає «глобальну згоду», тому і вирішення спорів в арбітражі є швидким і адекватним засобом захисту порушеного права.

«Що таке міжнародна господарський спір? Вони (сторони) самі обрали суддю або, якщо не можуть домовитися про одного, обирають двох суддів, які у свою чергу обирають третього. Судді збираються у призначений час та по-діловому вирішують питання. Ухвалили рішення – і всі, жодних інстанцій, скарг. І ця процедура розгляду господарської суперечки всіх влаштовує» – визначав суть вирішення міжнародного спору засобами арбітражного процесу В.К. Мамутов [15]. Тому наразі є абсолютно аргументованим і адекватним розвиток інститутів міжнародного комерційного арбітражу при розгляді спорів з віртуальними активами.

Як визначає Притика Ю.Д. «Онлайн-арбітраж є повноцінним способом незалежного, неупередженого та ефективного вирішення спорів, що виникають з договірних та недоговірних відносин, шляхом використання електронних засобів передачі та зберігання інформації. Метою його застосування є швидке та економічне вирішення спору без врахування формальних процедурних правил.» [16]

Україна має потенціал і мусить використати його для економічного розвитку, чому невідмінно має сприяти простий і сучасний механізм вирішення спорів, яким зокрема може бути цифровий (онлайн) арбітраж.

Законодавство України, досить детально регулює питання колізійних норм, при цьому за визначенням Подцерковного О.П. «Така множинність правових та правозастосовних актів вимагає спеціального розуміння єдності правових норм для цілей їх послідовної інтерпретації й найбільш ефективного застосування з урахуванням самої логіки арбітражного розгляду, обумовленого потребами інституційного сприяння розвитку бізнесу в країні та покращення іміджу України як держави, здатної формувати міжнародні юрисдикційні інституції, яким довіряють іноземні інвестори й ТНК» [17].

Але, в той самий час, відсутність регулювання віртуальних активів та не адаптація профільного законодавства до реалій віртуального світу, зокрема Закону України «Про міжнародне приватне право», може призвести до того, що суб'єкти віртуального ринку в Україні не будуть використовувати інструменти арбітражу, відповідно до Українського законодавства, користуючись іншими юрисдикціями, що невідмінно вплине на питання відновлення економіки та збільшення податкової бази.

Висновки. Широке застосування альтернативних способів вирішення спорів (в першу чергу арбітражу), може позитивно вплинути на дотримання Верховенства права і захисту інтересів суб'єктів правовідносин на ринках віртуальних активів та в цифровій економіці. Таким чином, вважається за необхідне, визнати, що принцип вільного визначення арбітражної інституції сторонами, без імперативного використання прив'язок, сторонами правовідносин і внесення змін до законодавства України, щодо вільного вибору арбітражної інституції, права застосовуваного до правовідносин. Своєчасна розробка правових конструкцій, для можливості вважати угоди на блокчейн належними формами арбітражних застережень (угод) є необхідною умовою для розвитку розв'язання спорів в сфері цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Commission outlines next steps towards a European data economy. Прес-реліз європейської комісії. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-5_en.htm (дата звернення 09.10.2024).
2. Chen, J.W. (2022). Dispute Resolution in the New Digital Era-Exploring Arbitration as a Suitable Mechanism to Resolve Disputes over Crypto Assets. *Contemp. Asia Arb. J.*, 15, 255.
3. Shiddiq, N.A., Budhijanto, D., & Maulana, M. (2024). The Future of Commercial Arbitration: Blockchain. *JL Pol'y & Globalization*, 140, 40.
4. Buchwald, M. (2019). Smart contract dispute resolution: The inescapable flaws of blockchain-based arbitration. *U. Pa. L. Rev.*, 168, 1369.
5. Iryna Davydova, Volodymyr Nahnybida, Olena Adamova, Serhii Zhurylo & Vira Tokareva. Blockchain and civil proceedings: points of convergence. *DIXI*, vol. 25, n°1, enero-junio 2023, 1-20. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2023.01.01>.
6. Данилов, О. (2024). Порівняльний аналіз моделей регуляторного арбітражу у сфері криптоактивів. *Наукові інновації та передові технології*, (8 (36)).
7. Васько, В.А. Виклики застосування механізмів децентралізованого судочинства як альтернативного способу вирішення спорів; упоряд.: М.В. Дубняк, С.О. Дорогих. 2023. С. 135.
8. Honcharenko O.M., Bakalinska O.O., Belianevych O.A., Chernenko O.A. та інші. International Commercial Arbitration as a Modern Self-Regulation Tool in Hybrid War. *AUC IURIDICA*. 2022. Vol. 68, No. 3. P. 123-138. DOI: 10.14712/23366478.2022.40. License CC BY.
9. UNIDROIT. Draft Principles and Commentary Public Consultation. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2023/01/Draft-Principles-and-Commentary-Public-Consultation.pdf> (дата звернення 09.10.2024).
10. Judiciary of England and Wales. Tulip v Van Der Laan judgment 03.02.23. URL: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2023/02/Tulip-v-Van-Der-Laan-judgment-030223.pdf> (дата звернення 09.10.2024).
11. Lawyers in Cyprus. Understanding the Cyprus IP Box Regime: A Comprehensive Guide. URL: <https://www.lawyersincyprus.com/news/articles/understanding-the-cyprus-ip-box-regime-a-comprehensive-guide> (дата звернення 09.10.2024).
12. United Nations. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958). URL: <https://www.newyorkconvention.org/text> (дата звернення: дата звернення 09.10.2024).
13. Law Commission. Smart Contracts. URL: <https://lawcom.gov.uk/project/smart-contracts/> (дата звернення: дата звернення 09.10.2024).
14. Clifford Chance. Arbitration of Cryptoasset. URL: <https://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/briefings/2023/07/arbitration-of-cryptoasset.pdf> (дата звернення: дата звернення 09.10.2024).
15. Парламентські слухання про стан правосуддя в Україні. Сесійний зал Верховної Ради України, 18 березня 2009 року. URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/skl6/11session/par_sl/sl1803109.htm (дата звернення 09.10.2024).
16. Притика Ю.Д. Онлайн-арбітраж у системі альтернативних способів вирішення спорів: pro et contra. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/13.pdf (дата звернення 09.10.2024).
17. Подцерковний О.П. Щодо правового кластеру міжнародного комерційного арбітражу. *Правове життя сучасної України: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.)* / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса, 2019. Т. 2. С. 635–637.